

LITERARNO-KULTURNO DELO V MARIBORU MED VOJNAMA*

Slovenci pripisujemo Mariboru nenavadne položaje. To počenjamo iz različnih vzrokov: iz preostankov zgodovinsko utemeljenega občutka pokrajinske pripadnosti, različnosti družbenega življenja, navad, običajev, jezika, gospodarske koristi, nekakšne tekmovalne pobude, nemalokrat pa tudi iz neznanja. Žal je preteklost Slovencev v Mariboru še vse premalo raziskana, zlasti čas med vojnami, da bi to neznanje hitreje odpravljali, z njim pa tudi enega od vzrokov za zastiranje resničnega položaja Maribora v naši družbi. Opozorim naj samo na en podatek: prebivalstvo Maribora je v razmeroma kratkem obdobju 1918–1941–1945 spričo dogodkov, ki so spreminjali podobo sveta, doživelo trikratno preobrazbo; ta je vsakič bistveno predrugačila nacionalno, s tem pa tudi kulturno sestavo mesta.

Maribor je bil v kronovini Štajerski v sklopu Avstrije vseskozi v senci glavnega mesta Gradca, zato so se v njem razvile le redke kulturne institucije. Od sredine 19. stoletja se je mesto ob južni železnici, ki je povezala Dunaj s Trstom, začelo naglo razvijati; velik zagon je doživela industrija. Čeprav je bil Maribor naravno in gospodarsko središče Slovencev na Štajerskem (v celotni kronovini jih je bilo približno tretjina) – in to njegovo središčno vlogo so priznavali spočetka tudi nekateri Nemci, recimo nemški pesnik s falskega gradu Friedrich Freiherr von Rast, s psevdonimom Hilarius, je samo mesto bilo trdno v rokah nemškega meščanstva. Njegova gospodarska moč in načrtno ponemčevanje sta potiskala v nemštvo tudi slovenske prišleke z dežele, zlasti še delavce v velikih delavnicah južne železnice; te je pritegovala v svoje vrste socialna demokracija, ki pa je bila spričo organiziranosti v državnem okviru, vezana na nemški Gradec. Povrh so z različnimi ponemčevalnimi ukrepi izredno hitro izgubljale slovenski značaj primestne občine Krčevina-Lajtersperk, Pobrežje, Tezno, Razvanje in Studenci. Zadnje ljudsko štetje pod Avstrijo l. 1910 je v Mariboru izkazalo 22.650 Nemcev in 3.820 Slovencev, kar je pomenilo 17 % mestnega prebivalstva.

Kljub takšni statistični majhnosti Slovencev v mestu pa je Maribor v slabem desetletju pred prvo svetovno vojno postal kar močno kulturno središče štajerskih Slovencev: v njem je bilo ustanovljeno Zgodovinsko društvo, znanstvena revija Časopis za zgodovino in narodopisje, znanstvena knjižnica, Slovenska krščansko socialna zveza, telovadno društvo Sokol in slovensko športno društvo Maribor, Dramatično društvo, slovenska ljudska knjižnica, slovensko glasbeno društvo. Tolikšen razmah je omogočila gospodarska učvrstitev slovenskega meščanstva, ki si je l. 1899 sezidalo na robu starega mestnega jedra mogočni Narodni dom, v katerem je bilo mogoče razvijati gospodarsko, politično in kulturno moč štajerskih Slovencev. Merjenje med Slovenci in Nemci v mestu je pretrgala prva svetovna vojska.

Ko je dvojna monarhija l. 1918 razpadla, je Maribor za Narodni svet za Slovensko Štajersko, ki je imel sedež v Mariboru, s tem pa tudi za novo Državo Srbov, Hrvatov in Slovencev zagotovil z drzno vojaško akcijo pesnik in general Rudolf Maister. Kljub poskusom mariborskega nemškega meščanstva in socialne demokracije ter republike Nemške Avstrije, da bi bil Maribor dodeljen njej, je senžermenska mirovna pogodba z Avstrijo l. 1919 Maribor in njegovo širšo okolico prisodila novi državi.

*Sestavek je bil prebran na zborovanju SDS oktobra 1981 v Mariboru.

Ukrepi Narodne vlade za Slovenijo so bili l. 1919 naravnani zoper nemško premoč v mestu; po vojaških akcijah so ga zapuščali nemško vojaštvo z družinami, državni uradniki, profesorji in učitelji, zlasti po krvavih pronemških demonstracijah konec januarja l. 1919. Prosветne oblasti ljubljanske narodne vlade so z začetkom aprila 1919 vodstvo mariborskih šol zaupale slovenskim učiteljem in profesorjem, začel pa se je proces poslovenjenja mariborskih šol, ki je najdlje trajalo na realki- tja do šolskega leta 1925/26. Vzponednice za nemške šolarje na osnovnih šolah so se zlagoma krčile, dokler niso- številčno šibke- ostale samo še na osnovni šoli v Cankarjevi ulici.

Po mirovni pogodbi z Avstrijo so mnogi nemški Mariborčani (okrog 6000 ljudi) optirali za Avstrijo, v mesto pa so v več valovih, že kar od konca vojne, prihajali slovenski begunci s Primorskega, ki so se umaknili italijanskemu nasilju. L. 1921 so ocenili, da je »ob severni meji, okoli Maribora, 11.000 Primorcev«. Ta dotok nacionalno ovedenega življa je Mariboru zelo koristil, zlasti še, ker so primorski begunci mnogo prispevali h glasbeni, gledališki, literarni in likovni kulturi slovenskega Maribora. Mestu so med vojnama dajali poseben pečat.

Ko so l. 1921 izvedli prvo ljudsko štetje v novi državi, so našli v Mariboru 20.374 Slovencev in 6.435 Nemcev (razmerje približno 3:1). Tistikrat so narodno pripadnost določali po materinem, ne po občevalnem jeziku, kot so to počeli pod Avstrijo. Ne glede na to, da tudi takšno štetje ni natančno odsevalo zavestne pripadnosti k nekemu narodu, je vendarle pokazalo, da so Slovenci prevladali v mestu. Pristaviti moramo, da je bilo v mestu še izza monarhije čez 400 Čehov (v Jugoslaviji so imeli celo dopolnilno češko šolo) in precej belogardistične ruske emigracije, pa seveda tudi nekaj sto Srbov in Hrvatov. Nemška manjšina je svojo kulturno moč izgubila, saj je bila večidel meščanskega- trgovskega, obrtniškega, podjetniškega in veleposestniškega pridobitnega sloja, vendar pa je z močjo kapitala držala močne položaje, ki jih je v tridesetih letih ideološko utrjevala z nacizmom. Nemščina je bila v mestu še kar močno v rabi: med nemško manjšino, kajpada, starejša slovenska generacija pa jo je dodobra obvladovala še iz avstrijskih šol. Za ilustracijo navajam, da je prva generacija mariborskih srednješolcev, ki se je šolala zgolj v slovenskem jeziku od prvega razreda osnovne šole dalje, maturirala šele na koncu šolskega leta 1930/31, torej na sredi obdobja, ki ga obravnavamo.

Opozoril bi še na neko značilnost, ki je posredno vplivala na kulturni razvoj Maribora in z njim severovzhodne Slovenije: medtem ko je bila takoj po razpadu Avstro- Ogrske okrnjena Slovenija enovita upravna enota, je od 1922–1929 razpadla na dve oblasti – ljubljansko in mariborsko. Ta je obsegala zvečine nekdanjo slovensko Štajersko, pa tudi del Koroške, Prekmurje in celó hrvaška okraja Čakovec in Prelog. Tako so bile oživljene kranjske in štajerske regionalne reminiscence, kar se je pokazalo tudi v zasnovi mnogih kulturnih organizacij in je imelo razdvajalni učinek.

Obnovev mariborskih slovenskih kulturnih organizacij se je začela že spomladi 1918, torej v zadnjem vojnem letu, skladno s splošnim političnim razvojem. Ko pa je nastala nova država, so morali v Mariboru poskrbeti za nove slovenske kulturne ustanove. V glavnem je njihovo organizacijo uredilo jedro mariborskih slovenskih političnih in kulturnih delavcev še izpred vojne.

Najprej je bilo l. 1919 odpravljeno mariborsko nemško gledališče in ustanovljeno poklicno Slovensko mestno gledališče, ki je začelo svoje delovanje programsko z Levstikovim Tugomerom. Kako težavni so bili takratni poprevratni časi, govori podatek, da gledališča ni mogla ustanoviti državna, pokrajinska ali mestna oblast, pač pa je moral to breme prevzeti nase zasebnik – igralec in režiser Hinko Nučič. Kasneje je gledališče vendarle postalo narodno, pokrajinsko, vendar je bilo zelo skopo dotirano, zato se je ves čas med vojnama moralo dajati za obstoj. Z veliko organizacijsko spretnostjo in umetniško prizadev-

nostjo se je neodvisno od ljubljanskega Narodnega gledališča dokopalo do originalnega gledališkega izraza. Imelo je sicer pragmatičen repertoar, a je v njem bilo dosti prostora za sodobno slovensko dramatiko, s posebno ljubeznijo in spoštljivostjo pa se je posvečalo Cankarju in premišljeno odbrani svetovni dramatiki. Mariborsko slovensko gledališče je imelo med vojnoma izreden vpliv na kulturno zavest v Mariboru. Po njem so se zgledovale številne ljubiteljske igralske skupine različne svetovnonazorske usmeritve v mestu in severovzhodni Sloveniji. Skoraj neverjetno pa se nam danes zdi, da med njim in ljubljansko Dramo ni bilo skoraj nikakršnih stikov: šele po dvajsetih letih je tik pred drugo svetovno vojno prišlo do izmenjalnega gostovanja med njima.

Približno enako se je godilo Študijski knjižnici – splošno znanstveni ustanovi s poudarkom na domoznanstvu, ki pa se je razvijala v knjižnico, ki se je posvečala zbiranju slovenskega slovstva v celoti. Taka usmeritev je bila za slovensko kulturo v Mariboru prepotrebna. A državna in pokrajinska oblast knjižnice nista vzeli za svojo. Preudarni mariborski mestni svet jo je l. 1925 razglasil za mestno ustanovo in do razpada kraljevine Jugoslavije gmotno dobro skrbel zanjo.

V Mariboru je med vojnoma vzniknila vrsta knjižnic; med njimi so bile najpomembnejše liberalno naravnana Ljudska v Narodnem domu, ki je izvirala še iz predvojnega časa, Prosvetna, katoliška, ki se je razmahnila zlasti po l. 1929, ko je njeno vodstvo prevzel dr. Franc Sušnik, in Delavska knjižnica, podružnica ljubljanske knjižnice Delavske zbornice, izrazito socialistična in tudi marksistična. Vse tri so imele dober izbor literature (še zlasti Delavska). Bralci so se mogli seznanjati predvsem z domačo, slovensko literaturo, pa tudi s svetovno, celo sodobno rusko. Vendar je ta prihajala v knjižnice predvsem v nemških prevodih. Tudi znanstvena in strokovna literatura je bila zvečinoma na voljo kar v nemščini. Zato je bila izposoja knjig v nemščini in slovenščini v mariborskih javnih knjižnicah tja do druge svetovne vojske približno izenačena.

Močno se je razvilo slovensko glasbeno življenje. Organizirana Opera je delovala sicer samo od 1922–1928, zato pa je l. 1919 ustanovljena Glasbena matica uredila glasbeno šolanje (pridružili sta se ji še dve glasbeni šoli) in koncertno življenje. Vodili so jo med drugimi Vasilij Mirk, Ubald Vrabec, Marjan Kozina in Oton Bajde. V mestu so delovali številni zbori; nekateri med njimi so se mogli pohvaliti tudi s širšimi priznanji, celo iz tujine.

Iz predvojnega mrtvila je l. 1920 s prvo umetniško razstavo povzdignil likovno umetnost mecen in mentor general Rudolf Maister. V likovnih klubih Grohar in Brazda so se združili ugledni likovniki, med njimi Ante Trstenjak, Fran Stiplovšek, Ivan Kos, Nikolaj Pirnat, Viktor Cotič, Zoran Mušič, France Mihelič, Fran Tratnik in Albert Sirk.

Maribor je bil središče dveh izredno razvejanih kulturno-prosvetnih organizacij. L. 1923 se je dotedanja Slovenska krščansko socialna zveza preimenovala v Prosvetno zvezo, liberalna Zveza kulturnih društev pa je bila ustanovljena l. 1925. Obe sta delovali na območju nekdanje Štajerske, šteli pa sta po nekaj sto društev. Idejno, vsebinsko in organizacijsko so jih usmerjali iz Maribora. Socialistično slovensko kulturno-prosvetno društvo Svoboda je bilo v Mariboru ustanovljeno l. 1919 ob sorodnih nemških socialnodemokratskih ali socialističnih organizacijah. Mariborski Svobodi so se polagoma pridružile Svobode v primestnih občinah, vendar so vse bile združene v vseslovensko organizacijo s sedežem v Ljubljani. Delavce so navezoval na slovensko kulturo. Iz mariborskih Svobod, kasnejših Vzajemnosti, so izšli znani slovenski kulturni delavci, med njimi prof. Bogo Teplý, prof. Ivan Fava, Jože Babič in Anton Tanc-Čulkovski.

Omeniti nam je še Ljudsko prosveto, ki je l. 1922 vzniknila iz mariborske Svobode, a se je l. 1924 osamosvojila. Njen izredno bogati program predavanj, glasbenih nastopov in gledaliških predstav je vključeval tudi literarne nastope.

Glede literarnega ustvarjanja in povezovanja literatov je treba najprej opozoriti, da je bila mariborska srednješolska mladina med vojnama zelo razgibana. Zlasti takoj po vojni se je mladi rod spričo razburkanih političnih tokov, družbenih pretresov in novih umetnostnih smeri, zlasti pa tega, da je bila materinščina rešena tujih pritiskov, loteval ustanavljanja literarnih glasil. Iz njih so izšli nekateri ugledni slovenski književniki. Iz Utrinkov (1921–1923) s klasične gimnazije so zrasli Bratko Kreft, Milan Držek, Josip Rijavec in Alfonz Kopriva, Stražnji ognji (1925–1926), ki jih je urejal takratni mariborski semeniščnik Edvard Kocbek, so v tretjem letniku postali glasilo vseh slovenskih katoliških srednješolcev. Mariborski dijaki-begunci izpod Italije so v letih 1921–1922 izdajali list Soča s poudarjeno nacionalno idejo. Na realki je iz glasila Prelom (1925) izšel Anton Ingolič, iz Pisanega panja pa Filip Kumbatovič-Kalan. V letih 1926–1927 je na klasični gimnaziji urejal list Gaudeamus Jaro Dolar, ki je v slovstvenem in kulturnem življenju Maribora v kasnejših letih igral vidno vlogo. Mariborski semeniščniki so med vojnama izdajali svoj tradicionalni literarni list Lipica. Izšlo je tudi več dijaških almanahov: na realki Matura (1923 slovensko-nemški, 1925 in 1932 samo slovenski), nato 1926 Rosna jutra s poglavitnim sodelavcem Francetom Borkom, 1933 almanah Mladi utripi z napredno usmerjenimi Dragom Bajtom, Danilom Viherjem in Jožetom Kerenčičem, ter katoliško naravnanim Brstjem, iz katerega izvira pesnik in publicist France Filipič. Leta 1940 so osmošolci klasične gimnazije na razstanku izdali tiskani almanah Majolika. V njem so objavili svoja dela Jože Čakš, Stanko Janežič, zelo nadarjena Beata Linzner, Milan Venišnik, Bogdan Pogačnik, Dušan Humar in Franjo Štuhec.

Z velikimi napori si je Maribor skušal dobiti lastno literarno revijo. V zanosnih poprevratnih dneh si je to breme naložilo kar mariborsko gledališče pod Nučičevim vodstvom. V sezoni 1920/1921 je izdajalo mariborski kulturni vestnik Zrnje. Izšlo je vsega 28 drobnih števil, ki so bile sicer povečini posvečene gledališkim problemom in dramski literaturi. Izdajatelj pa so imeli namen, da bi Zrnje moglo »postati kulturno glasilo ob naši severni meji«. In tako so v Zrnju sodelovali s pesmimi Janko Glazer, Fran Roš, Radivoj Rehar, Jan Baukart, objavljene pa so bile tudi pesmi dveh pokojnikov Srečka Puncerja in Dragotina Marčinka ter Maksa Šnuderla in Božidarja Borka. Zrnje je odsevalo nacionalno politično ozračje tistega časa: mnogo prispevkov je bilo v srbohrvaščini, kakor so tiste čase v njej odigrali nekaj dram tudi v mariborskem slovenskem gledališču. Zrnje so v gledališču poskušali oživiti l. 1928 pod uredništvom igralca in pesnika Danila Gorinška, a je poskus po treh številkah zamrl.

Leta 1936 je urednik, pripovednik in dramatik Radivoj Rehar tvegala poskus z revijo Piramida. Kot »edino revialno glasilo Maribora in bivše Spodnje Štajerske naj bi bilo občenarodno, nad svetovnimi nazori in strankami«. Ker pa je bilo samo politično angažirano, zlasti zoper napredne, leve tokove, povrh pa je objavljalo vse manj prebrano gradivo, je Piramida po desetih številkah utihnila.

Medtem so se umetniški ustvarjalci v Mariboru združili v Umetniški klub, ki je pod predstvom dr. Maksa Šnuderla ustvaril za kulturo dobro ozračje. Leta 1938 je začel izdajati revijo za leposlovje, umetnost in publicistiko Obzorja. Prvi letnik sta uredila dr. Ivan Dornik in dr. Vladimir Kralj, naslednja dva pa dr. Kralj sam. Revija si je pri priči izdelala jasn vsebinski profil in si za sodelavce pridobila predvsem v Mariboru ali v njegovi okolici živeče pisce ali pa pisce, ki so bili po rodu iz teh krajev. Tako so v njej objavljali predvsem tisti, ki so se začeli uveljavljati v slovenski literaturi in drugih vrstah umetnosti: Branko Rudolf, Anton Ingolič, Miško Kranjec, Ivan Potrč, Branka Jurca, Jože Kerenčič, Tone Čufar, Anton Slodnjak, Cvetko Zagorski, pisci polemičnih člankov Ivan Bratko, Dragotin Cvetko, dr. Joža Glonar, dr. Vito Kraigher, dr. Anton Trstenjak, dr. Franc Žgeč. Zelo bogato je revija spremljala sodobne slovenske umetnostne pojave; o njih so pisali, denimo, Jaro Dolar, dr. Fran Šijanec, Vasilij Mirk, Zoran Mušič in dr. Vladimir Kralj.

Maribor je z Obzorji dobil revijo, ki je ob že desetletja uveljavljenem Časopisu za zgodovino in narodopisje odsevala dozorevanje žive in ustvarjalne slovenske kulture v Mariboru. Žal že v času, ki mu je malo zatem sledilo njeno uničenje.

Dodajam še, da sta dr. Franc Sušnik in France Filipič kot urednika glasilo Naš dom, ki je v Mariboru izhajalo že z začetka stoletja in je bilo namenjeno predvsem katoliški ljudski prosveti, v zadnjem letniku (1938–1939) preoblikovala v pretežno slovstveno publikacijo, v kateri so poleg mladih literatov iz kroga gimnazijske Majolike sodelovali še Ivan Dornik, Stane Suhadolnik, Vida Taufer, Mihael Vodeb, Ludvik Zorzut, Januš Golec, Fran Ksaver Meško, Vilko Novak, Milan Kajč in Viktor Smolej.

Maribor se med vojnama ni mogel postaviti z založniško dejavnostjo. Še najbolj dejavna je bila Cirilova knjižnica katoliškega kroga, od 1919–1940. A umetniška raven njenih izdaj ni bila posebno visoka: založba je bila znana predvsem po prevodih del Karla Maya, pustolovskih povesti in kriminalk; od slovenskih pisateljev sta bila zlasti v čislih pisca trivialnih povesti Ožbalt Ilauinig in Januš Golec.

Večjo prizadevnost je pokazala Tiskovna zadruga, ki so jo l. 1925 ustanovili – tako so zapisali – »mlajši nacionalisti v mariborski oblasti«. Zavedali so se, da Maribor, kar zadeva izdajanje slovenskih knjig, »ni vreden naslednik Gorice, če že ne Trsta«, zato so se odločili izdajati jih brez dobička in brez tantiem. Gonilna moč podjetja sta bila dr. Makso Šnuderl in dr. Miloš Vauhnik. Namenili so se izdajati »po možnosti dela mariborskih avtorjev«. Tiskovna zadruga je med drugimi izdala Maistrovo zbirko Kitica mojih, Janka Glazerja Čas-kovač, Maksa Šnuderla zbirko novel Človek iz samote in roman Izgubljena zemlja, Antona Ovna študijo o Francu Ksaverju Mešku in Radivoja Reharja Vipavske povesti.

Socialistična Cankarjeva družba je od začetka, l. 1930., do l. 1941 svoje koledarje in knjižne darove tiskala v mariborski Ljudski tiskarni, ki je bila v rokah delavcev. Več letnikov je uredil mariborski gimnazijski profesor Bogo Teplý, prispevke pa so pisali tudi mariborski avtorji, zlasti Bogo Teplý (s psevdonimom Talpa), Anton Tanc, Viktor Grčar, Milica Stupanova in dr. Avgust Reisman.

V Mariboru pišočci se dolgo niso povezali v posebno organizacijo. Bilo jih je premalo, pa še med njimi so bili takšni, ki so se v mestu zadržali le krajši čas. Tako je bil v prvem desetletju po prevratu pesnik in general Rudolf Maister tisti, ki je na svojem domu imel skorajda literarni salon, v katerem je sprejemal pisateljske tovariše pa ugledne goste-pisatelje iz Ljubljane, kadar so prihajali na literarne nastope v odravsko mesto. Leta 1929, ko je Ljubljana imela Društvo slovenskih književnikov in še Pen klub povrh, ni bilo v Mariboru nič podobnega, zato je vzklikla želja, da bi se povezali književniki iz Maribora in mariborske oblasti. Toda do ustanovitve Kluba književnikov je prišlo šele konec l. 1933, ko so ugotovili, da Maribor »vendar vedno bolj (zavzema) resnični položaj drugega središča svobodnega slovenskega ozemlja«. Za predsednika so izbrali pripovednika dr. Iva Šorlija, namen kluba pa je bil prirejati tedenske debate »o mariborskih in literarnih rečeh«. A že dve leti kasneje je bila osnovana nova organizacija »vseh tvorcev umetnosti« – Umetniški klub, katerega namen je bil, najprej povezati ustvarjalce z različnih umetnostnih področij, nato pa prirejati »debatne večere za vsa naša umetnostna vprašanja, recitacijske večere pesnikov in pisateljev, komorne prireditve gledaliških igralcev, razstave slikarjev, kiparjev in arhitektov, izdajati svoje revije za leposlovje in vse panoge v njem zastopanih umetnosti, tvoriti reprezentanco na zunaj, pospeševati delo svojih članov in jih podpirati ter storiti vse, da postane naša izvirna umetnost res last vsega naroda, ne samo redkih posameznikov«. Umetniški klub je v res kratkem času dosegel izredne uspehe (na primer ustanovitev že omenjene revije Obzorja pa zvrstitev umetnostnih tednov v zadnjih letih pred vojno). Preobrazil je Maribor v dejavno kulturno središče. Rast leposlovja pa je mariborska občina želela spodbujati z leta 1936 ustanovljeno vsakoletno

Slomškovo nagrado, namenjeno »v mariborskem kulturnem področju delujočim pisateljem – leposlovcem«.

Za stike mariborskih občanov z leposlovjem so poskrbeli zlasti Ljudska univerza, Narodno gledališče in Umetniški klub z literarnimi večeri. Že kar l. 1921 je pesnik Anton Podbevšek ob glasbeni spremljavi Marija Kogoja razviharil mariborsko mladino. Neznansko navdušenje je med njo vzbudil Oton Župančič, ko je dvakrat prišel v Maribor v spremstvu izbranih literatov. Prvič, na Prešernovi proslavi, je ob Josipu Vidmarju, Franu Albrehtu in Vidi Tauferjevi spregovoril znamenite besede o Prešernu mariborski mladini, drugič, ob petdesetletnici Cankarjevega rojstva, pa so z njim prišli Fr. S. Finžgar, dr. Izidor Cankar, Fran Albrecht, France Koblar in Igo Gruden. Bili sta manifestaciji, ki sta mariborski mladi srednješolski rod magično priklenili k slovenski literaturi. Literarni nastopi so se vrstili; na njih so brali dela Alojzija Gradnika, Miško Kranjec, Pavel Golia, Alojzija Kraighera in Fran Albrecht. Tako so se konec tridesetih let rušile pregrade, ki so dotlej postavljale Ljubljano in Maribor vsaksebi, zadrževale njegov razvoj, s tem pa harmonični razvoj kulture pri nas.

Ena najsijajnejših literarnih, kulturnih in hkrati političnih manifestacij je bil nastop hrvaških književnikov v Mariboru 15. in 16. maja 1940, v času torej, ko se je na Zahodu razbesnela bitka za Francijo in je človeštvo v grozi čakalo na njen izid. Vrhunski umetniki hrvaške besede Tin Ujevič, Vladimir Nazor, Ivan Goran-Kovačić, Dobriša Cesarić, Ivo Kozarčanin, dr. Ilja Jakovljevič, Olinko Delorko in Novak Simić so z navdušeno množico izpričali slovensko-hrvaško bratstvo in voljo, živeti v skupnosti jugoslovanskih narodov. Prireditelj je bila tudi dejanje kosanja z nemško manjšino v Mariboru, ki je, zaslepljena od nacizma, postajala vse bolj ohola.

Za pesnika – znamenje literarnega Maribora je veljal med vojnama Janko Glazer, saj je bil po rodu iz bližnjih Ruš, se šolal v mestu in v njem kot profesor, predvsem pa kot knjižničar in urednik užival ugled velike osebnosti. V njegovi poeziji je prisotna obdravska pokrajina, Pohorje in Maribor. Drugo znamenje Maribora med vojnama je bil Rudolf Maister s svojimi domoljubnimi, bojnimi, pa tudi v duhu ljudske šegavosti zapetimi pesmimi, z glorio osvoboditelja Maribora in Štajerske, povrh pa še s kulturno organizacijskimi, mecenskimi in mentorskimi dejanji. Tretji je bil pripovednik in dramatik Makso Šnuderl; v mestu je živel že pred vojno kot dijak, nato pa je bil ena njegovih najvidnejših političnih in kulturnih osebnosti. Zlasti se je kot njegov uspešnejševalec potrdil z romanoma *Izgubljena zemlja* in *Osvobojene meje*, ki slikata predvsem prevratni čas v Mariboru, boje na Koroškem ter usode ljudi v njih.

Že v dijaških letih se je v rodnem Mariboru izkazal z ustvarjalno voljo na literarnem in gledališkem področju Bratko Kreft, l. 1930 pa je zaradi romana *Človek mrtvaških lobanj* in njegove avtobiografske snovi, politične ostrine in razgaljanja stisk mladine takoj po vojni moral pred mariborsko sodišče, s čimer je mesto doživelo odmeven literarni škandal. Mariborčan po rojstvu je bil Stanko Majcen, ki je svoje literarne prvence objavljajl v mariborskih časnikih še pred prvo svetovno vojno, v zrelih letih pa, čeprav literarno plodovit, skorajda ni posegel v literarno dogajanje v Mariboru.

Zasnovo literarnega dela je dobil v Mariboru, kjer je preživel mladost do mature in se še po njej vračal vanj, Filip Kumbatovič-Kalan. V noveli *Pustolovci* je z ironijo naslikal poprevratni malomeščanski Maribor, ujet še v avstrijsko miselnost.

Močan je bil delež književnikov – beguncev s Primorskega: dr. Iva Šorlija, Radivoja Rehharja, Rudolfa Golouha v dramami *Kriza*, *Groteska sedanjosti* in *Krisalida*, pesnika Janka Samca, ki je v Mariboru prebil samo pet let, a mu je njegova pokrajina navdihnila barvito poezijo, med katero so najmarkantnejši Mariborski soneti. Primorski begunec Ludvik Zorzut iz Gradnikove Medane pa je sploh postal pesnik Pohorja in Slovenskih goric.

V Mariboru so krajši ali daljši čas živeli in ustvarjali dramatika Anton Leskovec in Anton Novačan, pripovednik in pesnik Ivan Dornik, Gustav Šilih, Božo Vodusek, Edvard Kocbek, Jože Kerenčič, Ivo Brnčič, Ivan Lah, Matija Malešič, Vinko Košak, Stanko Cajnkar, Vida Tauferjeva, France Onič, Ferdo Godina, Anton Ingolič, Janez Gradišnik, Vladimir Kralj, Josip Vandot, Karel Destovnik-Kajuh, Ivan Rob, Tone Čufar, Silva Trdinova, Viktor Smolej, Drago Druškovič, Ivan Potrč in Branka Jurca, še zmeraj pa iz predvojne generacije delujeta v Mariboru Branko Rudolf in Danilo Gorinšek.

Kratki pregled kulturnega in literarnega razvoja v Mariboru med vojnama je mogel komajda nakazati njune pglavitne smeri in probleme. Boj generacij, boj za nove poglede na literaturo in kulturo, boj med konservativnim in naprednim, boj med meščanskimi in levimi ideologijami, vse to bo terjalo še nadvsejših raziskav v širšem problemskem sklopu. Skleniti pa vendarle moremo, da je Maribor med vojnama z velikimi naporii kulturnih delavcev domačinov, okrepljen s prišleki, oblikoval mesto v kulturno središče, premagoval izolacijo, ki so mu jo vsiljevale zgodovinske okoliščine, in se vraščal v enovito slovensko kulturo. Ta proces se je pospešil v letih neposredno pred vojno. Podprli so ga družbeni in svetovnonazorski premiki, mlade generacije, okrepljeno kulturno zaletje, razgledanost po svetu in organizacijska spretnost. Ko so se začeli kazati jasni dosežki, ki so se zaokroževali v vredno kulturno celoto, jih je brutalno uničil nacizem. Po vojni je bilo treba marsikaj začeti skoraj znova.

Marko Snoj

Ljubljana

ŠE ENA BALTOSLOVANSKA SKUPNA OSNOVA sln. *repljāti* in lit. *rėplióti*

K mnogim novim baltoslovanskim skupnim osnovam, ki so bile odkrite v zadnjih desetletjih, je treba dodati še eno:

Lit. *rėplióti*, *-ióju* (intrans.) 1) plaziti se (kot hrošč), plaziti se po vseh štirih (kot otrok); 2) počasi se premikati naprej; uporabljeno tudi pri rastlinskem imenu *rėplióntis dóbilas* »*Trifolium repens*«;¹ let. *rāpāt*, *-rāpt(ies)*, *rāpčat* »plaziti se«, stpr. *rīpaiti* »on sledi«²; vse k ievr. korenu **rēp-* »plaziti se«, lat. *rēpō*, *-ere* »isto«³, podaljšano z deminutivno-iterativno pripono **līa-*, ki je v lit. razširjena še v *mėtlióti* »po malem metati«, *teplióti* »po malem mazati« in mnogih drugih glagolih⁴.

Lit. glagol *rėplióti* je po fonetični plati popolna replika sln. *repljāti*, *-am* (nedov.) 1) ekspr. »hoditi«⁵; 2) »paberkovati po trtah«⁶; 3) »pohajkovati, hoditi od enega do drugega« (Šiška).

¹ A. Kurschat, *Litauisch-deutsches Wörterbuch*, III 2078

² E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, II 720

³ J. Pokorný, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, str. 865

⁴ P. Skardžius, *Lietuviu kalbus žodžiu daryba*, str. 520

⁵ Splošna kartoteka SSKJ

⁶ F. Erjavec, *Iz potne torbe, Letopisi Matice slovenske za l. 1880*, str. 182